

УЧАСТЬ ГРЕЦЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ФОРМУВАННІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МІСЬКИХ КОМ'ЮНІТІ ОДЕСИ (КІНЕЦЬ XVIII – ПЕРША ТРЕТИНА XIX ст.)

О. О. Уварова

Одеський національний медичний університет

ivarova@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-2274-4003

Ключові слова: урбанізація, міські ком'юніті, грецькі переселенці, Одеса.

У статті висвітлено участь представників грецької етнічної групи населення Одеси у формуванні та діяльності міських ком'юніті наприкінці XVIII – першій третині XIX ст. Показано, що греки брали активну участь у міських перетвореннях, входили до складу не тільки власних національних товариств, але й до магістратів, міських комісій, благодійних об'єднань тощо. Зроблено висновок, що, зберігаючи свою ідентичність, одеські греки намагалися перебувати на певних ролях у міській спільноті: обиралися бургомістрами, ратманами, міськими головами, входили до складу спеціальних міських комітетів. Зберігаючи тяжіння до своєї етно-релігійної групи, вони брали участь у загальних міських справах і засновували різні товариства – від таємних революційних до благодійних. Таким чином, греки інтегрувалися до соціальної спільноти міста у вигляді організаційних форм добровільного об'єднання людей. Комерційна і благодійна діяльність греків Одеси супроводжувалася їхньою участю у створенні та функціонуванні різних ком'юніті, що ілюструє внесок у формування міської культури в цілому.

PARTICIPATION OF THE GREEK IMMIGRANTS IN THE FORMING AND ACTIVITY OF ODESA'S URBAN COMMUNITIES (LATE 18th - FIRST THIRD OF 19th CENTURY)

O. Uvarova

Odesa National Medical University

Key words: urbanization, urban communities, Greek immigrants, Odesa.

The article elucidates the participation of Greek ethnic group's representatives of the Odesa population in the forming and activity of urban communities in the late 18th - first third of 19th century. It has been shown that the Greeks took an active part in the city's transformations, were members not only of their own national societies, but also of magistrates, city commissions, charitable associations, and so on.

Greek merchants concentrated in places of business: the Greek Bazaar as a center of trade, exchange, communication also became a harbour for revolutionary aspirations - the microcosm of the bazaar created the conditions for the emergence of a secret revolutionary organization «Filiki Etairia». Patriotic activity was a link between Greek ethnic group's members of different social status. In addition, this function was played by cultural and educational initiatives and centers. The Greek School of Commerce is a shining example of a community that brought together its founders, teachers and students not only as a common place to spend time, but also with progressive ideas of the Enlightenment.

It is concluded that, preserving their identity, the Greeks of Odesa tried to hold certain roles in the city community: they were elected as burgomasters, councilors, mayors, were members of special city committees. Remaining attracted to their ethno-religious group, they participated in the general affairs of the city and founded various societies - from secret revolutionary to charitable. Thus, the Greeks integrated into the social community of the city through organizational forms of voluntary association of people. The commercial and charitable activities of the Greeks of Odesa were accompanied by their participation in the creation and functioning of various communities, which illustrates the contribution to the formation of urban culture as a whole.

Постановка проблеми. Територіальні зміни на півдні сучасної України протягом останньої третини XVIII – початку XIX ст., заселення земель і стрімкий економічний розвиток створили умови для прискорення урбанізації. Серед міст, яких торкнулася бурхлива трансформація, була Одеса.

Урбанізація – це процес багатоаспектних змін, а не просто зростання міст та чисельності їхніх жителів. Сучасні науковці додають до цього соціальний аспект, розглядаючи місто як соціокультурне явище урбанізації, в якому відбувається трансформація людини – її системи цінностей, норм поведінки, інтенсивності спілкування, інтелекту, вимог до умов життя тощо. У ході урбанізації змінювалися соціальні функції міської концентрації населення, нарощувався економічний потенціал і зростала культурна діяльність, з'являлася своєрідна міська культура як система цінностей у великому поселенні. Основною особливістю міської культури можна назвати неоднорідність, яка пов'язана з просторовим масштабом, строкатим етнічним складом мешканців, особливостями їхнього світогляду. Невід'ємною характеристикою міської культури є високий рівень комунікації¹.

Специфіка взаємовідносин у місті полягає у тому, що його мешканці постійно перебувають у комунікації і створюють чи стають частиною міських ком'юніті. У цій статті під міськими ком'юніті (від англ. community – група осіб, об'єднаних певними ознаками; об'єднання, спільнота; громада) розуміються різні за специфікою, призначенням, цілями, терміном і місцем існування об'єднання мешканців міста. Ком'юніті складаються з людей, об'єднаних спільною діяльністю, метою чи місцем перебування. Це можуть бути члени органу міського управління (магістрату) чи благодійної організації, негодіанти у складі фінансових установ, відвідувачі ринку, парафіяни церкви, викладачі та учні навчальних закладів тощо. Одна й та ж сама людина може входити до різних ком'юніті.

Важливо, що свідомо або підсвідомо залучаючись до ком'юніті, його члени долають свої соціально-економічні, культурні, етнічні, політичні відмінності, що робить їхню комунікацію більш результативною для розвитку міста. Останнє було дуже важливим для Одеси, так як можливості, які надавало молоде портове місто, вабили до нього переселенців з-за кордону. Дослідження комунікації мешканців багатонаціонального міста і створення ними ком'юніті дозволяє проаналізу-

вати урбанізацію та охарактеризувати її певну специфіку. Аналіз локальних особливостей процесів розвитку міст дозволяє вивчати ці проблеми всебічно і глибоко.

Метою статті є висвітлення участі представників грецької етнічної групи населення Одеси у формуванні та діяльності міських ком'юніті та виявлення значення цього для створення міської культури. Для цього було вирішено такі завдання: визначити зміст поняття «міське ком'юніті»; проаналізувати умови появи в Одесі грецьких переселенців і їхнє становище в іноетнічному середовищі; охарактеризувати діяльність греків в адміністративній, економічній, культурній, благодійницькій сферах міста.

Аналіз наукових досліджень і публікацій.

Бібліографія історії одеських греків на сьогодні має вигляд значного переліку наукових робіт, серед них – доробки авторів А. В. Гедьо, Н. О. Терентьевої, К. Авгітідіса, С. Парадісопулоса, Г. М. Пятигорського, О. Шляхова, І. Пепеласіс-Міноглу.

Різні аспекти урбанізаційного процесу досліджували В. Константінова, Я. В. Верменич. На місто як культурний феномен звернуто увагу у роботах О. І. Кравченко, І. Г. Сидоренко. Формування міського населення південноукраїнських міст, у тому числі з етно-конфесійної точки зору, присвячені роботи Н. М. Діанової, Я. Волкової. Історії безпосередньо Одеси – роботи П. Герлігі, Е. Сіфнеос.

З огляду на важливість урбанізаційних досліджень ідея проаналізувати крізь призму міських ком'юніті роль грецьких переселенців у розвитку своєї громади, у загальноміських, а подекуди і загальноєвропейських подіях, видається актуальною. Враховуючи, що період кінця XVIII – першої третини XIX ст. був етапом становлення Одеси, протягом якого проходило формування населення міста і органів управління, доцільним є проаналізувати участь греків і у неформальних об'єднаннях, і в органах управління, і в освітніх та благодійних організаціях тощо.

Виклад основного матеріалу. На урбанізаційні процеси в Одесі вплинуло становлення її як міста-порту і великого торговельного центру Півдня України, а це, у свою чергу, зумовило поліетнічність та культурне різноманіття. Одеса бере свій початок від укріпленого поселення Хаджибей, який згадується ще на початку XV ст.² У другій половині 1780-х рр., перебуваючи під вла-

¹ Кравченко О. І. Історичні форми міської культури. Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. 2018. № 1 (27). С. 132-135.

² Гончарук Т. Хаджибей – Одеса: проблема урбогенезису. Нариси з історії освоєння Південної України XV–XVIII ст. : колективна монографія / за ред. О. Репана. К. : К.І.С., 2020. С. 135-140.

дою Османської імперії, Хаджибей з околицями складався з багатонаціонального населення і мав певні ознаки міста: фортецю, маяк, млин, базари, склади, заклади харчування, через порт йшла торгівля. Неподалік гавані розташовувалася кав'ярня, яку утримував грек Аспоріді³. Відійшовши до Російської імперії після російсько-турецької війни 1787-1791 рр., Хаджибей став розглядатися як місце поселення відставних моряків-одновірців, що служили в російському флоті під час війни, а оскільки ними переважно були греки, то майбутня Одеса могла б стати грецьким поселенням. Потім плани змінилися, і ця територія була визначена для спорудження фортеці. Але імператорським указом від 27 травня 1794 р. вирішено було будувати військову гавань «разом з купецькою пристанню». З початком 1795 р. Хаджибей став іменуватися в документах Одесою.

Оскільки населення міста не забезпечує достатньо власного відтворення, воно рекрутує мігрантів з інших місць, наприклад, з інших країн. Заохочувані низкою пільг, в Одесу наринували переселенці з імперії та іноземні іммігранти, поміж яких помітну частину становили греки, багато з яких станом на вересень 1794 р. значилися серед перших власників відкритих листів на будівництво⁴. Релігійна спільність полегшила грекам облаштування у місті. Цікаво, що в регіоні майже не було грецьких сільських колоній, а ті греки, які і оселялися в сільській місцевості, поступово змінювали місце проживання, мігруючи до міст⁵.

Урядом встановлювалися пільги, розміри і умови грошової допомоги переселенцям, наказувалося створити на околицях Одеси дивізіон з греків і албанців чисельністю до 300 чоловік, дозволялося побудувати церкву⁶. Церква ця була побудована грецькими переселенцями у 1808 р., сьогодні має назву Свято-Троїцького собору і є найстарішою храмовою спорудою міста, а у народі так і продовжує називатися Грецькою церквою. Її будівництво супроводжувалося увагою з боку грецьких переселенців, які вносили на це пожертви. Церква стала об'єднуючим місцем для парафіян різного соціального статусу.

³ Одесса 1794-1894. К столетию города. Одесса : Тип. Шульце, 1895. С. 158-159.

⁴ Застроение города Гаджибея, теперь Одессы, в 1794 году. Записки Одесского общества истории и древностей. 1853. Т. 3. С. 590-594.

⁵ Уварова О. О. Грецький компонент в іноземній колонізації Російської імперії (на матеріалах Херсонської губернії). Науковий вісник. 2010. № 21(122). С. 137-147.

⁶ Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. СПб, 1830. Т. XXIII. № 17320. С. 686-688.

У 1795 р. населення Одеси «крім дворян, чиновників і Грецького дивізіону» складало 2349 осіб⁷, з них греків – 224 особи. У 1797 р. населення міста складалось з 3455 осіб чоловічої статті, у тому числі греків, албанців, молдован – 269, у грецькому дивізіоні – 337; разом з жінками населення складало біля 5 тис. осіб, не рахуючи матросів гребної флотилії, гарнізону, дворян і духівництва⁸. На 1803 р. кількість населення в Одесі складала «обох статей та усіх станів» – 9009 тис. осіб⁹, у 1817 р. – понад 32 тис., 1829 р. – 52 тис.¹⁰ На тлі зростання населення міста питома вага греків зменшувалася. Наприклад, у 1820 р. парафіян Грецької церкви нараховувалося 1451 особа¹¹.

Професійний склад грецької громади Одеси визначався потребами міста в різних робочих спеціальностях, бурхливим ростом торгівлі, легкістю отримання землі. Велика частина грецьких поселенців в Одесі зараховувалася до міщанського стану. Вони займалися ремеслами, зокрема багато греків було серед одеських булочників, мулярів, теслярів, кравців, деякі були ювелірами, складували, а греки-майстри корабельної справи навіть зорганізувалися у 1806 р. в окремий цех. Серед осіб, які у перші роки існування Ремісничої управи (заснована у 1797 р.) очолювали її, був грек Х. Гунар¹².

Поряд з процесом концентрації населення у великих міських утвореннях, урбанізація характеризується якісними змінами суспільства, формуванням міської культури з її мисленням і суспільною відповідальністю, поширенням міського способу життя. Ці зміни супроводжувалися появою ділової еліти, яка прагнула участі в міських справах.

Греки входили до складу першого одеського магістрату (1795 р.): бургомістри – Ф. Флогаті, Л. Бердоні, ратмани – К. Мавро-Кордато, І. Біломорський, Х. Марабуто, Д. Калафаті, суддя Д. Горголі, веденням доходів та витрат займався майор Біцилі¹³. І доволі результативно проявили себе у складі т.зв. «іноземного» магістрату (1797 р.), який було відкрито за клопотанням іноземних переселенців в Одесі. Бургомістрами цього магістрату обиралися греки: А. Кесоглу, І. Дестуні; серед ратманів зна-

⁷ Скальковский А. Первое тридцатилетие города Одессы. Одесса, 1837. С. 48.

⁸ Там само. С. 62.

⁹ Там само. С. 120.

¹⁰ Одесса 1794-1894. К столетию города. С. 56.

¹¹ Пятигорский Г. М. Греческие переселенцы в Одессе в конце XVIII - первой трети XIX вв. Из истории языка и культуры стран Центральной и Юго-Восточной Европы. М. : Наука, 1985. С. 58.

¹² Там само. С. 47-48.

¹³ Орлов А. Г. Исторический очерк Одессы с 1794 по 1803 год. Одесса : Тип. Шульце, 1885. С. 45.

чилися – Л. Бердоні, Д. Калафаті, Христовуло-Марабуто, І. Біломорський, М. Попандопуло, Ф. Флогайті, П. Калаєракі, К. Мавро-Кордато та ін.¹⁴ Саме за клопотанням магістрату «для іноземців» Одесі було надано у 1798 р. герб, і за 20 років до офіційного дозволу цей магістрат зробив спробу отримати для міста статус порто-франко.

В умовах призупинення будівництва Одеси після вступу на престол Павла I іншим своїм клопотанням «іноземний» магістрат просив дозволу взяти зобов'язання щодо побудови міста і порту на себе, на що й отримав дозвіл у березні 1800 р., а разом і будівельні матеріали, кредит в 250 тис. руб., подовження міських пільг. Тобто існування міста продовжилося. До складу особливої Комісії для відбудови одеської гавані, створеної магістратом, увійшли і греки: доглядачі робіт надвірний радник Біцилій і купець І. Кафеджі, приймальник матеріалів купець Г. Патерак¹⁵. Комісія працювала до 1803 р.

Переважає більшість греків-членів магістратів були купцями. Отже, завдяки підприємцям, які виносили на розгляд держави свої пропозиції, місто покращувало клімат для ведення бізнесу. Протягом першої третини ХІХ ст. серед одеських міських голів троє були греками-купцями: Іван Кафеджі (1800-1803), Іван Амвросіо (1806-1809, 1821-1824), Дмитро Інглезі (1818-1821).

І. Кафеджі вже згадувався вище як член Комісії для відбудови одеської гавані, окрім цього був бургомістром «іноземного» магістрату.

І. Амвросіо як міський голова керував створенням системи водопостачання міста¹⁶. Протягом двох строків перебування на посаді входив до складу Комісії для управління справами Одеського міського шпиталю¹⁷. У серпні-листопаді 1818 р. входив до спеціальної групи з вироблення статуту Грецького комерційного училища, офіційно відкритого в 1817 р.¹⁸ Разом з В. Ксенісом був серед членів особливої Комітету для розгляду міських доходів та витрат під головуванням градоначальника М. Я. Трегубова. На підставі проведеної Комітетом роботи було затверджено «Положення про доходи і витрати міста Одеси та про управ-

ління ними» (1824 р). - перше спеціальне Положення для Одеси, що становило спробу покласти міцну основу її міського господарства¹⁹.

Д. Інглезі був одним з найбагатших купців у місті і відомим громадським діячем. Активно займався громадською і благодійницькою діяльністю, був серед засновників Грецького комерційного училища, на розвиток якого надавав грошову допомогу. У різні роки був членом: Одеського комерційного суду, будівельного комітету, комісії міського шпиталю, комісії для влаштування одеського порто-франко, приказу громадського піклування, почесним членом ради Одеського інституту шляхетних дівчат.

Одеські купці, взагалі, долучалися до процесу модернізації і комерційного підйому міста. Джерелом життя Одеси була зернова торгівля, переважно орієнтована на експорт. Участь у ній стала привабливою для соціальних груп, які вже мали сильні традиції у комерційних мережах, тобто, греків. Деякі з них репрезентували тут міжнародні торгові дома, інші займалися рибальством або працювали лоцманами, моряками чи портовими спеціалістами²⁰. В Одесі в 1800 р. грецькі купці володіли 62 % комерційного капіталу міста, але за своєю більшістю ці перші грецькі дома не відрізнялися довговічністю²¹. Поступово протягом першої половини ХІХ ст. греки зміцнювали свої позиції у торгівлі зерном і у середині століття 20 грецьких торгових компаній контролювали 46 % імпортно-експортних операцій, які здійснювалися через Одесу²².

Про фінансову міць грецьких купців свідчила низка страхових установ, заснованих ними: 1808 р. – Греко-російське страхове товариство, директори І. Дестуні, Т. Серафіно, І. Петала; 1814 р. – грецьке страхове товариство, директори І. Амвросіо, І. Манесі, С. Ксіда; 1817 р. – Нове грецьке страхове товариство, директори Д. Зотов, Г. Марзлі, Г. Папудоглу; 1830 р. – грецька страхова контора, директори В. Ксені, К. Папудов, Г. Россолімо²³.

¹⁴ Там само. С. 50.

¹⁵ Смольянинов К. Н. История Одессы. Записки Одесского общества истории и древностей. Одесса, 1853. Т. 3. С. 376.

¹⁶ Державний архів Одеської області (далі - ДАОО). Ф. 59. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 10, 160.

¹⁷ ДАОО. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 62. Там само. Ф. 59, оп. 1, спр. 256, арк. 1, 11, 26-28.

¹⁸ Арш Г. Л. Греческое коммерческое училище Одессы в 1817-1830 гг. (Из истории новогреческого Просвещения). Балканские исследования. Вып. 10. 1987. С. 35.

¹⁹ Одесса 1794-1894. К столетию города. С. 110-111.

²⁰ Volkova Ya. The role of diasporic communities in the development of the Odessa region. Studies on South East Europe. Vol. 22. 2018. P. 284.

²¹ Pepelasis Minoglou I. The Greek Merchant House of the Russian Black Sea: A Nineteenth-Century Example of a Traders' Coalition. International Journal of Maritime History. Vol. X. No. 1. 1998. P. 74-75.

²² Shliakhov O. Greeks in the Russian Empire and their Role in the Development of Trade and Shipping in the Black and Azov Seas (nineteenth – early twentieth centuries). The Historical Review/La Revue Historique. Vol. 10. 2013. P. 257.

²³ Пятигорский Г. М. Греческие переселенцы в Одессе в конце

Грецькі купці поєднувалися не лише подібними організаціями, але й місцями торгівлі. Ще на початку забудови Одеси проєктувальники врахували господарське спрямування міста і заклали принципи планування житлових кварталів, щоб вони мали зручний зв'язок з портом. На основних міських артеріях розмістилися своєрідні торгові форуми, які поєднали продавців і покупців²⁴. Одним з таких став Грецький базар (сьогодні – Грецька площа), забудова якого почалася у 1800-х рр. Серед власників лавок, особливо у першій половині XIX ст., переважали грецькі купці, серед яких зустрічаються Г. І. Маразлі, К. Папахаджі, В. Яннопуло, І. Амвросіо, Ф. Флогіті, Г. Патаракій, Ф. Метакса, А. Анаргірі, Г. Кєхрібарджі та ін.²⁵

Якщо розглядати базари як первинний публічний простір, то важливість Грецького базару стає явною. Грецька дослідниця Е. Сіфнеос пропонує цікавий погляд на Грецький базар як на осередок торгівлі, обміну, спілкування та притулок революційних прагнень та діяльності. Мікрокосмос базару створив умови для появи «Філікі Етерія» («Дружнє товариство») — таємної організації, заснованої одеськими греками у 1814 р. з метою звільнення Греції від османського панування шляхом збройного повстання. Організація підготувала Грецьку національно-визвольну революцію 1821-1829 рр. Серед членів цієї організації були дрібні одеські торговці і заможні купці 1-ї гільдії. Приблизно 20 % грецького чоловічого населення Одеси були членами етерії, серед них можна виділити могутніх купців хліботоргівлі та одеського імпорто-експортного бізнесу: Ф. Родоканакі, К. Папудов, О. Мавро, Г. Маразлі, Ф. Серафіно, І. Манесі, І. Амвросіо, Д. Інглезі, К. Папа Нікола, М. Маврокордато, І. Скараманга²⁶. 113 купців-членів товариства були завербовані в Одесі, яка була одним із центрів фінансової та збройної підтримки повстання О. Іпсиланті в Дунайських князівствах у лютому 1821 р., що ознаменувало початок Грецької революції²⁷. Грецькі купці та власники крамниць за своєю офіційною комерційною діяльністю, ще й за толерантності місцевої влади, змогли

приховувати свій таємний рух.

Патріотична діяльність була ланкою, що зв'язувала представників грецької етнічної групи різних станів. Окрім цього цю функцію грали культурно-освітні ініціативи. Якщо дивитися на місто як на систему, що формується з двох основних складових: території з «фізичним оточенням» («міського простору») і громади (мешканців, що заселяють цей простір), то можна сказати, що культура зв'язує ці складові, а мережа культурних установ, які розглядаються як заклади міжособистісної комунікації, формує символічний простір міста²⁸.

Важливе місце в культурному житті Одеси займало Грецьке комерційне училище, що розпочало свою діяльність у 1817 р. і проіснувало понад ста років. Устав училища уклали авторитетні заможні купці: Ф. Серафіно, О. Кумбарі, І. Амвросіо, І. Петала, Ф. Капарі, А. Варата, Г. Маразлі. Викладачами училища були відомі грецькі діячі: «вчитель нації» Г. Геннадіос, видатний вчений та педагог К. Вардалахос, просвітник, письменник та учасник національно-визвольного руху Г. Лассаніс, а рекомендації керівництву надавали корифеї грецького Просвітництва – А. Газіс і К. Кумас. Акцент у викладанні робився на дисципліни, пов'язані з грецькою мовою, історією, культурою, що створювало умови для патріотичного виховання молоді. Не дивно, що учні цього училища взяли участь у повстанні О. Іпсиланті у 1821 р. Національне та просвітницьке спрямування одеського училища зробили з нього один з найвідоміших навчальних закладів зарубіжного еллінізму. Ймовірно, що ці прогресивні ідеї, які розповсюджувалися викладачами, досягали не тільки учнів грецького походження, але й інших, з урахуванням того, що навчатися в училищі могли діти різних національностей.

Одночасно з училищем в Одесі виник і діяв до початку 1820-х рр. аматорський грецький театр, репертуар якого був представлений творами патріотичного змісту. Основний його склад та контингент глядачів був представлений учнями училища. Цей театр як явище міської культури і частина суспільного життя міста став складовою національно-культурного розвитку греків Одеси. Останньому сприяла і відкрита в будинку училища у 1827 р. друкарня²⁹. Засноване у 1814 р. Товариство об'єднаних страхових агентів-греків

XVIII - первой трети XIX вв. С. 53.

²⁴ Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні: теорія місто-знавства і методика літочислення. К. : Інститут історії України НАН України, 2011. С. 194.

²⁵ Губарь О. История градостроительства Одессы и функции Одесского строительного комитета : монография. Одесса : ТЭС, 2015. С. 237-268.

²⁶ Sifneos E. Imperial Odessa: Peoples, Spaces, Identities. Brill, Leiden, Boston, 2018. P. 81-84, 96.

²⁷ Eadem. Preparing the Greek Revolution in Odessa in the 1820s: Tastes, Markets and Political Liberalism. The Historical Review/La Revue Historique. Vol. 11. 2014. P. 153.

²⁸ Константінова В. М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904 роки). Запоріжжя : АА Тандем, 2010. С. 342.

²⁹ Авгитидис К. Издательская деятельность греков Одессы (1829–1917). Одесса : Астропринт, 2003. С. 6.

виділило у 1814-1817 рр. на створення училища 14017 руб.³⁰

Комерційний успіх часто підкреслювався розмахом благодійності. Добročинність була виграшною стратегією соціальної інтеграції. Активізація філантропічної діяльності в Одесі була пов'язана з початком Грецької революції у 1821 р., коли тисячі біженців-греків шукали у місті порятунку. Для надання їм грошової допомоги урядом було засновано в Одесі тимчасовий «Комітет для допомоги константинопольським грекам, що прибули в Одесу» (проіснував до жовтня 1821 р.)³¹. Головою Комітету став Силістрійський митрополит Кирил, членами з константинопольських греків – бейзаде Г. Ханджері, спатарь Н. Сутцо, негодіант С. Севастопуло, членами з одеських греків – інспектор карантину Персіані, купець Д. Інглезі, купець Д. Палеолог, перекладачі – Є. Авраміоті та Калістра-ті та місцеві чиновники.

Подальший розвиток військових подій в Греції, що призвели до зростання людського потоку, надходження значних благодійних пожертв обумовили реорганізацію Комітету і створення у жовтні 1821 р. в Одесі Грецької допоміжної комісії (подібна була і у Кишиневі) для піклування над біженцями.³² Вона складалася з 9 осіб, у тому числі – Д. Інглезі (скарбник), Є. Авраміоті (перекладач), під головуванням російського дипломата, грецького вихідця М. Я. Мінчаки. Комісія проіснувала до червня 1831 р.

4 (16) серпня 1821 р. одеські греки відкрили нову сторінку в історії етеристського руху з метою допомоги повсталій Греції. У цей день 76 представників грецької громади і біженців з Османської імперії у приміщенні Грецького комерційного училища прийняли рішення про створення Грецького філантропічного товариства³³. До складу його виконавчого комітету були обрані видні одеські етеристи: І. Амвросіу, О. Мавро, К. Кумбарі, Г. Маразлі і В. Палеолог. Товариство стало надавати матеріальну допомогу грецьким біженцям, але проіснувало лише п'ять місяців і було закрито владою, яка розцінила його як політичну організацію.

У 1822 р. одеські греки продовжили допомагати своїм співвітчизникам, коли було дозволено провести збір грошей з метою викупу полонених

греків – жителів Хіоса, Кассандри і Сітонії, шляхом підписки серед населення³⁴. Організація збору пожертвувань і викуп полонених були покладені на спеціально створений у Кишиневі комітет, відділення якого у складі Д. Інглезі, О. Кумбарі, О. Мавро, В. Скіна, було відкрито і в Одесі.

Отже, період кінця XVIII – першої третини XIX ст. для грецької громади Одеси став етапом становлення. За цей час її представники активно проявили у себе у різних сферах життя новоствореного міста і вплинули на його розвиток.

Висновки. Аналіз участі представників грецької етнічної групи у формуванні та діяльності міських ком'юніті Одеси показав їхню помітну роль у створенні міської культури. Зберігаючи тяжіння до представників своєї етно-релігійної групи, вони не уникали стосунків з іншими мешканцями, брали участь у загальних міських справах і засновували різні товариства – від таємних революційних до благодійних. Таким чином, греки інтегрувалися до соціальної спільноти міста у вигляді організаційних форм добровільного об'єднання людей. Греки не прагнули швидко асимілюватися. Вони створювали свої культурні осередки. Але при цьому брали активну участь у міських перетвореннях, входили до складу не тільки власних національних товариств, але й до магістратів, міських комітетів, благодійних об'єднань тощо.

Одеські умови сприяли сплеску визвольного руху: лояльність місцевої адміністрації, фінансова міць грецьких купців, можливість завдяки порту і налагодженим торгівельним зв'язкам підтримувати контакти з Грецією та іншими місцями проживання греків, тісні контакти всередині своєї етнічної групи. Переселенці були різні за місцем свого колишнього проживання, майновим достатком, соціальним походженням, віком і досвідом. У нових реаліях в умовах іноетнічного середовища вони або б асимілювалися з урахуванням спільності релігії, або, як це сталося, зберігали свою ідентичність з намаганням перебувати на певних ролях у міській спільноті. Комерційна і благодійна діяльність греків Одеси мала наслідком участь у створенні та функціонуванні різних філантропічних, міських комітетів, фінансових установ, що ілюструє їхній внесок у формування міської культури в цілому.

Подальші розвідки можна спрямувати на виявлення участі греків у становленні інфраструктури та благоустрою Одеси як одних зі знакових складових урбанізаційних процесів і формування рис міського образу життя.

³⁰ Папулидис К. Просветительская и культурная деятельность греков Одессы в XIX и XX вв. Балканские исследования. Вып. 11. 1989. С. 190.

³¹ ДАОО. Ф. 1. Оп. 221. Спр. 4. Ч. 1. (1821 р.). Арк. 17-19.

³² Пятигорский Г. М. Деятельность Одесской греческой вспомогательной комиссии в 1821-1831 гг. Балканские исследования. Вып. 8. 1982. С. 135-152.

³³ ДАОО. Ф. 1. Оп. 221. Спр. 4. Ч. 4. (1821 р.). Арк. 17-18.

³⁴ ДАОО. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 3.

References

- Derzhavnij arhiv Odes'koï oblasti (DAOO), f. 1, op. 221, spr. 4, ch. 1 (1821), ark. 17-19.
- DAOO, f. 1, op. 221, spr. 4, ch. 4 (1821), ark. 17-18.
- DAOO, f. 59, op. 1, spr. 24, ark. 62.
- DAOO, f. 59, op. 1, spr. 26, ark. 10, 160.
- DAOO, f. 59, op. 1, spr. 256, ark. 1, 11, 26-28.
- DAOO, f. 268, op. 1, spr. 14, ark. 3.
- Avgitidis K. *Izdatel'skaya deyatel'nost' grekov Odessy (1829–1917)*. Odessa : Astroprint, 2003. 128 s.
- Arsh G. L. Grecheskoe kommercheskoe uchilishche Odessy v 1817-1830 gg. (Iz istorii novogrecheskogo Prosveshcheniya). *Balkanskije issledovaniya*. Vyp. 10. 1987. S. 31-62.
- Vermenych Ya. V. *Istorychna urbanistyka v Ukraini: teoriia mistoznavstva i metodyka litochyslennia*. K. : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2011. 306 s.
- Honcharuk T. *Khadzhybei – Odesa: problema urbohenezysu. Narysy z istorii osvoinnia Pivdennoi Ukrainy XV–XVIII st. : kolektyvna monohrafiia / za red. O. Repana*. K. : K.I.S., 2020. S. 133-163.
- Hubar' O. *Istoriya gradostroitel'stva Odessy i funkcii Odesskogo stroitel'nogo komiteta : monografiya*. Odessa : TES, 2015. 520 s.
- Zastroenie goroda Gadzhibeya, teper' Odessy, v 1794 godu. *Zapiski Odesskogo obshchestva istorii i drevnostej*. 1853. T. 3. S. 590-594.
- Kravchenko O. I. *Istorychni formy miskoi kultury*. *Visnyk NAU. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia*. 2018. № 1 (27). S. 132-135.
- Konstantinova V. M. *Urbanizatsiia: pivdennoukrainskyi vymir (1861–1904 roky)*. Zaporizhzhia : AA Tandem, 2010. 596 s.
- Odessa 1794-1894. *K stoletiyu goroda*. Odessa : Tip. Shul'ce, 1895. 836 s.
- Orlov A. G. *Istoricheskij ocherk Odessy s 1794 po 1803 god*. Odessa : Tip. Shul'ce, 1885. 144 s.
- Papulidis K. *Prosvetitel'skaya i kul'turnaya deyatel'nost' grekov Odessy v XIX i XX vv*. *Balkanskije issledovaniya*. Vyp. 11. 1989. S. 190-199.
- Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. *Sobranie 1*. SPb, 1830. T. XXIII. № 17320. S. 686-688.
- Pyatigorskij G. M. *Grecheskie pereselency v Odesse v konce XVIII - pervoj treti XIX vv*. *Iz istorii yazyka i kul'tury stran Central'noj i Yugo-Vostochnoj Evropy*. M. : Nauka, 1985. S. 33-60.
- Pyatigorskij G. M. *Deyatel'nost' Odesskoj grecheskoj vspomogatel'noj komissii v 1821-1831 gg*. *Balkanskije issledovaniya*. Vyp. 8. 1982. S. 135-152.
- Skal'kovskij A. *Pervoe tridcatiletie goroda Odessy*. Odessa, 1837. 296 s.
- Smol'yaninov K. N. *Istoriya Odessy*. *Zapiski Odesskogo obshchestva istorii i drevnostej*. Odessa, 1853. T. 3. S. 338-432.
- Uvarova O. O. *Hretskyi komponent v inozemnij kolonizatsii Rosiiskoi imperii (na materialakh Khersonskoi gubernii)*. *Naukovyi visnyk*. 2010. № 21(122). S. 137-147.
- Pepelasis Minoglou I. *The Greek Merchant House of the Russian Black Sea: A Nineteenth-Century Example of a Traders' Coalition*. *International Journal of Maritime History*. Vol. X. No. 1. 1998. P. 61-104.
- Shliakhov O. *Greeks in the Russian Empire and their Role in the Development of Trade and Shipping in the Black and Azov Seas (nineteenth – early twentieth centuries)*. *The Historical Review/La Revue Historique*. Vol. 10. 2013. P. 255-264.
- Sifneos E. *Imperial Odessa: Peoples, Spaces, Identities*. Brill, Leiden, Boston, 2018. 286 p.
- Sifneos E. *Preparing the Greek Revolution in Odessa in the 1820s: Tastes, Markets and Political Liberalism*. *The Historical Review/La Revue Historique*. Vol. 11. 2014. P. 139–170.
- Volkova Ya. *The role of diasporic communities in the development of the Odessa region*. *Studies on South East Europe*. Vol. 22. 2018. P. 273-288.